

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Vardagsjudendom i Finland och i Norden

Illman, Ruth

Published in:
Sphinx 2022-2023

DOI:
[10.54572/ssc.863](https://doi.org/10.54572/ssc.863)

Published: 01/11/2023

Document Version
Final published version

Document License
Unknown

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Illman, R. (2023). Vardagsjudendom i Finland och i Norden. In J. Janhunen (Ed.), *Sphinx 2022-2023* (pp. 101-114). (Årsbok — Vuosikirja — Yearbook Sphinx). Finska vetenskaps-societeten = Societas Scientiarum Fennica = Suomen tiedeseura. <https://doi.org/10.54572/ssc.863>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Först publicerad i SPHINX Årsbok 2022-2023 (red. Juha Janhunen),
Copyright © Societas Scientiarum Fennica, Helsingfors 2023
(DOI: <https://doi.org/10.54572/ssc.863>) ss.101-114.

VARDAGSJUDENDOM I FINLAND OCH I NORDEN

Föredrag hållet vid Finska Vetenskaps-Societeten
sammanträde den 16 januari 2023

av

RUTH ILLMAN

Inom forskningsprojektet *Judiska identiteter och deras gränser i dagens Finland: Minhag Finland*¹ arbetade fem forskare i fyra år med att granska 17 hyllmeter arkivmaterial och genomföra 101 djupintervjuer. Resultatet blev mer än 30 vetenskapliga artiklar och lika många konferenspresentationer, en doktorsavhandling, bloggtexter, nyhetsartiklar och inlägg i sociala medier.² Som projektledare för det mångfasetterade forskningsprojektet vill jag i det följande reflektera över projektets vetenskapliga resultat och relevans för det bredare samhället. Då jag sammanfattar Minhag Finland-projektet vill jag framförallt lyfta fram två sätt på vilka forskningen bidragit till att förnya forskningsfronten: insikten att det lilla livet påverkar de stora strukturerna och att minoritetsforskning är viktigt också för majoriteten. Därtill vill jag erbjuda reflektioner kring vikten och värdet av ett nordiskt komparativt perspektiv. Låt mig inleda med några belysande berättelser från det forskningsmaterial vi samlat in.

*

En kvinna, som passerat sin åttionde födelsedag för flera år sedan, berättar att hon inte längre går till synagogan. Varför, frågar jag: beror det på att församlingen inte ser ut som förr, att teologin och

ritualerna förändrats, språket bytt från svenska till finska och engelska, att institutionella policyn bytts ut? Nej, svarar kvinnan eftertänksamt. Du förstår, jag gick alltid tillsammans med min make, han satt nere synagogans stora sal, jag uppe på kvinnornas balkong (i en ortodox synagoga sitter kvinnor och män åtskilt). När vi kom till slutet av gudstjänsten, sjöng den sista bönen, tittade han alltid upp mot mig på balkongen och vinkade. Nu när han inte längre finns kan jag inte förmå mig att gå, när han inte sitter där och vinkar åt mig. Jag blir så ledsen, hjärtat brister.

*

En medelålders man säger under intervjun, med stort allvar i rösten, att han har förskräckliga minnen av sin *bar mitzva*, ritualen som judiska pojkar genomgår vid tretton års ålder då de uppnår sin religiösa myndighetsålder. Ritualen kräver långa och ingående förberedelser av de unga pojkarna som ofta studerar med en kantor, rabbin eller annan judisk lärare ett helt år på förhand för att lära sig om judendomen, dess läror och levnadssätt, och framförallt att lära sig läsa det avsnitt ur Toran som ingår i liturgin den aktuella lördag då ceremonin äger rum — på hebreiska. Ja, konstaterar jag, det var säkert krävande för en ung pojke. Nej, skrattar min samtalspartner, det var kantorns hund! Varje vecka måste jag gå hem till honom för att studera och jag var livrädd för hans stora, arga hund!

*

Jag vet att jag betraktas som *frum*, säger en kvinna eftertänksamt under vårt samtal, som en av de få som lever ett ortodox liv i praktiken och försöker följa alla föreskrifter som formar ett ortodoxt judiskt liv. Jag äter kosher, håller sabbaten och firar alla de judiska helgerna, jag deltar i synagogans liv och läser alla böner, alla dagar. Men speciellt morgonens böner är utmanande, ibland måste jag helt enkelt läsa dem tyst för mig själv på metron.

*

Allt det här är judiskt liv i Finland idag, perspektiv som vi velat lyfta fram i det aktuella forskningsprojektet. Vi vet att judiskt liv och judiska traditioner har förändrats på ett genomgripande sätt under de ca 150 år som judar bott i Finland (Lundgren 2002). Men vilka är orsakerna? Vi forskare ser ofta först till de stora samhälleliga omvälvningarna för att hitta förklaringsmodeller: den

ökande sekulariseringen, individualiseringen och globaliseringen som leder till större mångfald och rörlighet i Finland och i världen. Vi närmar oss gärna religion från ett kunskapsperspektiv, med avstamp i de tunga orden, de auktoriserade tolkningarna av sanning, Gud och läran, och ser på institutionerna, de sanktionerade ritualerna, de lärda männens teologier.

Visst stämmer det att sådana trender har förändrat samhället i grunden och att det på ett avgörande sätt format den enskildas värderingar, livsstil och religiositet. Men förändring drivs också av de små händelserna i det lilla livet: de praktiska omständigheterna, slumpen, magkänslan. En person slutar gå i synagogan, inte på grund av teologiska eller etiska orsaker, utan för att saknaden efter en älskad make blir för stor. För en annan färgas minnet av ungdomens viktigaste övergångsritual av en gläfsande hund. Ytterligare en väljer en ortodox livsstil men måste förverkliga den inom ramen för vad ett hektiskt arbetsliv i storstaden kräver av en ensamstående mamma som pendlar med metron till jobbet varje dag.

Vårt mål var att fånga dialektiken mellan de här nivåerna i vår forskning — de stora strukturerna och det lilla, subjektiva livet — och visa hur det här samspelet driver fram förändring och nya identifieringar. Det här samspelet fångas på ett ypperligt sätt av det hebreiska ordet *minhag* som ingår i projektiteln: det betyder tradition, sedvänja och omfattar både synagogans liturgiska bruk och vardagens sedvänjor — det som är unikt för hur judiskt liv i Finland formats över tiden.

För att lyfta fram vikten av vardagen har vi studerat hur män och kvinnor mellan 18–90 år, som är medlemmar av de judiska församlingarna i Helsingfors och Åbo, "gör" sin judendom mitt i livet (Tuori 2022). Vi formade projektet kring fyra fallstudier som fångar centrala aspekter av vardagen: matkultur, familjeliv, seder och bruk samt relationen till det sekulära samhället. Vi började med att ställa mycket jordnära frågor: Hur tänker du då du väljer mat i butiken? Vad äter ni hemma och vilka är dina käraste matminnen? Hur firar ni helger i din familj, finns det många religioner och kulturer i ert hem? Minns du vad ni sjöng för melodier i synagogan då du var barn, och vad sjunger ni nu? I vilka situationer tänker du mest på att du är judisk? Anser du dig själv vara religiös eller andlig, eller har judendomen en sekulär eller kulturell betydelse för dig?

Sådana frågor belyser hur de små men betydande val och överväganden som görs i vardagen på ett avgörande sätt formar vad det betyder att leva som jude i Finland idag. Etnografiskt material som speglar vardagen är en intressant utmaning för

forskning: hur kan vi ta den färggranna mångtydighet som människors livsberättelser uppvisar på allvar, utan att förminska dem och hårdhänt pressa in dem i fyrkantiga och stela förklaringsmodeller av sekulärt eller religiöst, med de stora världsreligionerna som definierande paradig?

Vardagsreligion – Vernacular Religion

För att svara på den här utmaningen valde vi att utgå från och vidareutveckla analysperspektivet *vernacular religion*. Begreppet har redan etablerats inom den finskspråkiga etnografiska forskningen som “vernakulaari” (Fingerros et al 2020). Vi lanserade den svenska terminologin *vardagsreligion*, eller ännu hellre *vardagsreligiositet* för att understryka det aktiva och föränderliga i vår forskning (Illman 2022). Begreppet myntades ursprungligen av den amerikanska folkloristen Leonard Primiano och har under de senaste 25 åren utvecklats inom religionsvetenskapen framförallt av den brittiska forskaren Marion Bowman och hennes estniska kollega Ülo Valk. De två inflytelserika samlingsvolymerna som Bowman och Valk redigerat (Bowman & Valk 2012; 2022) har bidragit till att etablera analysperspektivet och utkristallisera dess fokus. Närmandesättet kan sammanfattas som en strävan att utforska religiositet som en del av vardagen på ett teoretiskt och metodologiskt systematiskt sätt som ifrågasätter svartvita förståelser och frångår motsatspar som religionsforskningen ofta byggt på: etablerade och sanktionerade läror mot populära trosföreställningar, intellektuellt mot emotionellt, institutionellt mot personligt (Goldstein & Shuman 2012; Kapaló & Povedák 2021). Istället för att se dessa som oförenliga motpoler på en gemensam skala skapas en mera öppen och förutsättningslös ingång till vardagens religion. Ülo Valk skriver:

Vernacular does not refer to a definite kind of religious act or a univocal expression but to relationality and openness to other lived forms of expression, knowledge and authority [...] Vernacular knowledge wipes out the dichotomy between secular and religious, extends the religious connotations of belief and covers its secular forms, which equally shape our understanding of reality. In addition, the notion of vernacular is strongly associated with the institutional as its alternative counterpart, referring to social establishments related to power (Bowman & Valk 2022: 2, 8).

Den viktiga poängen i det här citatet kommer på slutet: vardagsreligiositet är starkt förknippad med det institutionella och

de etablerade maktstrukturerna som en motpart – inte motpol – till det personliga. Det här framstod som viktigt för oss: att inte bara fokusera på den individuella, levda vardagen, utan att försöka fånga den ständigt pågående dialogen med de övergripande strukturerna för den enskildas vardag, både då vi kämpar emot strukturerna och då vi finner stöd och uppmuntran i dem (Illman & Czimbalmos 2020).

När vi beskriver vardagsreligion letar vi efter mångfasetterade, pågående och ibland motsägelsefulla processer för identitetsskapande. I vårt material är identitet förknippat med komplexitet och rörlighet och omförhandlas i många sammanhang, i relation till majoriteten, religiös ortodoxi, andra minoriteter, global judendom, minneskultur, holocaust. För att citera en informant: *“Jag är jude, jag är finländare och jag är finlands-svensk, inte är det mera med det. Det är ju inte som om den ena delen nånsin skulle försvinna, de bara aktiveras eller väcks till liv i olika sammanhang.”*

Den första poängen jag önskar lyfta fram är detta: att det lilla livet påverkar de stora strukturerna. I det följande för jag fram argumentet att minoritetsforskning är viktigt också för majoriteten och placerar in frågan om vardagsjudendom i dagens i Finland i en större, nordisk ram. Hur kan den lilla och perifera judiska minoriteten i Finland erbjuda relevant information som belyser globalt övergripande frågor om religion och förändring – frågor ni kanske? Varför är detta intressant för den internationella forskningen?

Judiskt liv i Norden

Vid Åbo Akademi, där projektet utfördes, är minoritetsforskning ett bärande, tvärvetenskapligt profileringsområde inom forskning och undervisning, och här har vår forskning kunnat ge ett viktigt bidrag.³ Det judiska i Finland är relevant att utforska också på grund av dess exceptionella karaktär, som är både unik och representativ för allmänna mönster. Finland är ett av få länder med en överlevande östeuropeisk judisk gemenskap efter Förintelsen (Harviainen 1998; Lundgren 2002). Det är också ett av världens mest sekulariserade länder. Bland Finlands judar är antalet konverterade och de mångreligiösa äktenskapen högt men samfundet är fortfarande officiellt ortodox och strävar efter att bevara en tydligt finsk-judisk identitet (Czimbalmos 2021). Judendomen i Finland definieras alltså som ortodox på den institutionella nivån, vilket synliggjordes i inledningens berättelse om kvinnan som vinkade till sin make från synagogans balkong.

Detta till trots ser en stor del av medlemmarna sig själva som sekulära eller progressiva. Den snabbt växande mångfalden i Finland återspeglas också i det judiska samfundet som idag uppvisar en färggrann blandning av kulturer, språk och värderingar (Vuola 2019).

Den här kunskapen är viktig också i ett nordiskt perspektiv. Historikerna Vibeke Kieding Banik och Laura Ekholm (2019) skrev för några år sedan att nordiska judar, genom seklerna, har förblivit judar men under de senaste seklen har de också i allt högre grad, och i samma utsträckning, samtidigt blivit svenskar, finländare, danskar och norrmän. Ser vi på judarnas situation i Norden finns både likheter och olikheter att notera. Det finns starka historiska band, samfundsband och familjeband mellan judarna i Norden. Alla nordiska länder är utpräglade sekulära, men samhällena bär starka spår av den lutherska kristendomens historiska och kulturella dominans. Idag finns dessutom en allt större kulturell och religiös mångfald i alla nordiska länder (Bäckström 2014). Skillnader finns också, bland annat i samfundens tidiga migrationshistoria och i de påföljande historiska erfarenheterna, framförallt i relation till holocaust. Idag finns därtill stora skillnader i de nordiska judiska samfundens storlek och etniska mångfald (Døving 2022; Pataricza et al 2021).

I all korthet: till Danmark kom de första judarna redan på 1600-talet, i Sverige fick de rätt att bosätta sig på ett fåtal orter och rätt att utöva några få yrken på 1700-talet. De här tidiga immigranterna kom framförallt från Västeuropa, från områden som idag är Tyskland och Beneluxländerna (Carlsson 2021). Norge och Finland fick judiska invånare senare, vid mitten av 1800-talet, och dessa kom från Östeuropa. Till Finland kom de första judarna som soldater i den ryska armén, vilket ytterligare bidrog till den tidiga judiska gemenskapens särprägel (Harviainen 1998). Under förintelsen tvingades judarna i Danmark och Norge leva under nazistisk ockupation. Lejonparten av de danska judarna räddades över till Sverige, men många norska judar deporterades till koncentrationsläger och mördades. Sverige var neutralt under kriget, men deltog i räddningen av många judar från Danmark och Norge (Bak 2016).

Finland deltog i kriget som allierad med Tyskland, men landets egna judar deporterades inte, även om många judiska flyktingars och krigsfångars öden är oklara och har diskuterats ingående av historieforskare under de senaste åren (Muir & Worten 2013). Efter kriget tog Finland emot få judiska flyktingar från det krigsförstörda Europa, men många överlevare bosatte sig i Danmark och Sverige. Den här migrationstrenden har fortsatt till

vår tid: efter omfattande antisemitiska kampanjer, exempelvis i Polen under 1968–70, och senare under slutet av 1900-talet har den judiska immigrationen, exempelvis från Mellanöstern, riktat sig främst till Sverige och Danmark (Dencik 2003).

Att ge exakta siffror på antalet judar i Norden idag är inte enkelt: statistiskt kan vi räkna hur många personer som hör till olika judiska samfund i de olika länderna, men naturligtvis finns det många människor i de nordiska länderna som betraktar sig som judar men som inte anslutit sig till någon officiell judisk religiös organisation. Detta av olika orsaker: kanske judendomen främst har en kulturell, språklig eller privat betydelse för dem, kanske de inte känner sig hemma i de judiska sammanhang som Nordens relativt begränsade institutionspalett erbjuder, kanske de inte betraktas som judar enligt de officiella regelverken även om de själva har en stark judisk identitet.

Med dessa invändningar i minnet erbjuder det brittiska forskningscentret Institute for Jewish Policy Research⁴ följande siffror. Med "Core Jewish Population" avses här människor som själva identifierar sig som judiska i befolkningsundersökningar och inte anger sig ha någon annan monoteistisk religion. Gruppen inkluderar också människor som kanske inte identifierar sig som judiska, men har judiska föräldrar och inte har antagit en annan religiös identitet. Här inkluderas också alla som konverterat till judendomen genom något vedertaget förfarande, liksom personer som anger sig vara judiska utan att ange exakt koppling. "Enlarged Jewish Population" inkluderar, i sin tur, summan av den judiska kärnbefolkningen i ett visst land ("core") samt därtill alla människor med judiska föräldrar som inte själva identifierar sig som judar idag och alla deras icke-judiska hushållsmedlemmar (makar, barn etc.).

	Core	Enlarged
Danmark	6 400	8 000
Finland	1 300	1 900
Island ⁵	-	-
Norge	1 300	1 900
Sverige	14 900	25 000

De judiska församlingarna i Finland och Norge är, som ovan nämnts, officiellt ortodoxa medan organisationsfältet är mera varierat i Danmark och Sverige så att de judiska församlingarna i sig inkluderar alla tre stora inriktningar i västerländsk judendom — reform/progressiv, konservativ och ortodox — och erbjuder verksamheter anpassade för olika inriktningar. Därtill finns i

Sverige och Danmark också mindre judiska församlingar som är antingen mera ortodoxa eller mera liberala än dessa enhetsförsamlingar. Även i Finland har ett reformjudiskt samfund nyligen registrerats.⁶

Mångfald trots litenhet

De specifika forskningsresultaten från Minhag Finland-projektet visar på en stor diversitet inom den lilla judiska minoriteten i Finland: våra informanter har rötter i olika världsdelar och talar olika modersmål – bl.a. finska, svenska, engelska, ryska, tyska, jiddisch, hebreiska och spanska. De har olika uppfattningar om vad som är "traditionellt" eller "typiskt" judiskt, de följer olika sedvänjor och tolkar sin judiskhet och sin relation till religionens institutioner, läror och strukturer på olika sätt. För somliga spelar gudstron en viktig roll i det judiska, för andra ingen alls. För dem är judendomen en kultur eller en ateistisk livssyn. För dem, som för judar över hela världen, är holocaust som definierande minneskultur och dagens antisemitism viktiga frågor. Det här fångas i den motstridiga strävan att söka synlighet och osynlighet på samma gång: att vinna erkänsla och erkännande som en del av den finländska, och den finlandssvenska, kulturhistorien och få utöva sin religion och sina kulturella traditioner i offentligheten, å ena sidan, och att få leva i fred, vara en del av det allmänna, inte pekats ut som avvikande eller utsättas för negativ särbehandling. Hur, frågar sig många av våra informanter, bevarar och utvecklar man judiskt liv och identifiering inom sådana paradoxala ramar?

Inom projektet undersökte FD Mercédesz Czimbalmos frågor gällande familjeliv, framförallt äktenskap över religionsgränserna och konvertering inom de judiska gemenskaperna i Finland. Hennes doktorsavhandling, som blev resultatet av hennes forskning inom projektet, visar bland annat på intressanta skillnader mellan könen i dessa frågor: då judiska män tenderar att förlita sig på sitt kulturarv och utgå från att det överförs till barnen även i mångreligiösa äktenskap behöver kvinnor ta till större doser kreativitet, nyskapande och jämkande för att judendomen ska leva vidare i deras mångreligiösa familjer. Czimbalmos (2021) visar också att orsakerna bakom konverteringsbeslut blivit mera mångskiftande under de senaste 100 åren: så väl familjeskäl som teologiska och ideologiska skäl kan återfinnas.

FD Dóra Pataricza fokuserade på ett av de mest centrala temana inom vardagsreligiositet i allmänhet och vardagsjudendomen i synnerhet: mat. Den judiska matkulturen i Finland har av

tradition varit askenasisk, alltså med rötter i Östeuropa liksom den tidiga judiska bosättningen i landet överlag. Idag är den finsk-judiska matkulturen långt mera mångkulturell, med inslag från framförallt Mellanöstern. Patariczas forskning visar att få finländska judar följer de judiska matreglerna, *kosher*, på ett strikt sätt, men många tillämpar olika former av "kosher-inspirerat" ätande, anpassat till de lokala förhållandena och tillgängliga ingredienser i Finland (där det exempelvis inte finns några kosher-restauranger eller kosher-slakterier). För många informanter är maten trots allt den mest konkreta kopplingen de har till sitt judiska arv, deras länk till tidigare generationer och den konkreta symbolen för vem de är. Maten är sinnenas och vardagens förankring i traditionen och matminnen visade sig därför vara ett av de rikaste och mest känslösamma samtalsämnena i våra intervjuer (Illman, Czimbalmos, Pataricza 2022).

Docenterna Simo Muir och Riikka Tuori (2019) fokuserade på de liturgiska traditionerna. De undersökte hur traditionerna att utföra liturgin i de finländska synagogorna har förändrats över tid och hur det specifika finländska sättet att liturgiskt göra judendomen vuxit fram. Deras forskning visar att i ett litet land som Finland har enskilda rabbiner spelat en stor roll för hur liturgin har utvecklats: de melodier och rituella tillvägagångssätt som de fört med sig från olika håll i den judiska världen har satt sina tydliga och bestående spår. Tillsammans undersökte vi också upplevelsen av liturgin: melodiernas olika minnespraktiker och nyskapande som en respons på den ökande mångfalden i församlingarna. Bland informanterna beskrev vissa den här utvecklingen mot en mera mångkulturell judendom som spännande och upplivande, andra såg den som obefogad, till och med skrämmande, som att "spotta förfäderna i ansiktet" som en person formulerade det. För många var liturgin en känslomässig och förkroppsligad bro till det förflutna som stärkte deras känsla av autenticitet och mening. Det här handlar inte bara om att frysa tiden i en nostalgisk dåtid, en önskan om att allt ska vara som det alltid har varit. Istället kunde vi tolka detta som ett sökande efter meningsfulla modeller i det förflutna som banar väg för förändring (Muir, Illman & Tuori 2023).

Mitt eget bidrag till projektet har framförallt rört teoriutvecklingen kring vardagsreligiositet och därtill ett intresse för dubbelminoritetspositioner, det vill säga personer i vårt material som samtidigt identifierar sig med flera olika minoritetspositioner (religiösa, nationella, språkliga, etniska). Speciellt undersökte jag hur frågor om finlandssvenskhet och judiskhet kopplas samman, kontrasteras och diskuteras i de intervjuer i vårt material där

informanterna — på skiftande vis — identifierar sig med bägge identitetsmarkörer (Illman 2022). Hur uppfattas det svenska i Finland av dem: rymmer detta också det judiska och känner de sig hemma i den föreställda finlandssvenskheten? Forskningen belyser flera svåra val som uppkommer i vardagen för personer som vill leva judiskt på svenska i Finland idag, samt lyfta fram hur finlandssvenska kulturtraditioner värnas och förs vidare i judisk tappning i dagens Finland. Språkutvecklingen inom den judiska gemenskapen i Finland har historiskt sett gått från jiddisch som huvudspråk via svenska till finska till dagens mångspråkiga internationella språkmiljö med engelska som *lingua franca* (Muir 2009). Med vardagsreligiositet som analytisk ram framträder flera ambivalenta förhållningssätt till det finlandssvenska i intervju-materialet: den ömsom friktionsfria och ömsom djupt komplicerade dubbla minoritetsidentifieringen och olika vardagliga strategier för att hantera en brokig språkvardag. En slutsats jag kunde presentera är att “den sanna finlandssvenskheten” oftast målas fram som en plats “där man icke själv är” i de analyserade intervjuerna, men att detta kan ses inte som en stängd dörr, utan som en dörr på glänt mot nya förståelser av finlandssvenskheten som ett spänningsfyllt, dynamiskt och öppet rum.

Utblickarna mot det nordiska inom projektet har också varit en viktig del av mitt arbete inom detta projekt, vilket jag redan nämnt ovan, och det är i det nordiska sammanhanget jag vill avsluta detta föredrag.

Avslutningsvis: Varför är det här viktigt?

Varför är den här forskningen viktig? Hur kan den lilla, perifera judiska minoriteten i Finland belysa globalt övergripande frågor om religion och förändring? Ovan har jag framhållit att judarnas situation i Norden, i historien och samtiden, uppvisar både många likheter och stora olikheter. Att forska i den judiska vardagen i Norden mot den här färggranna bakgrunden ger unik lokal-kunskap som fyller en lucka i den existerande forsknings-kunskapen. Genom att vara lyhörda för den interna mångfalden inom judendomen och erbjuda situationsbunden kunskap som fångar upp de lokala detaljerna kan de nordiska bidragen stärka judaistikens teorier och metoder som helhet eftersom de breddar den etnografiska basen.

En viktig nordisk slutsats gäller balansen mellan att bevara och förändra. Våra kolleger vid HL-senteret (Senter for studier av Holocaust och livssynsminoriteter i Oslo) som genomfört det etnografiska forskningsprojektet *Jewish Identities in 21st Century*

*Norway*⁷ parallellt med Minhag Finland-projektet, fångar insikten i en fras de ofta hört på fältet: “Skal vi bevare våre tradisjoner, må vi være villige til å endre dem”. Traditioner formas av sociala, historiska, kulturella och ekonomiska omständigheter, de varierar med sammanhang och situation. För att bevara måste vi därför förändra, paradoxalt nog. En människas identitet är också mångbottnad. Ett jag är varken isolerat eller unikt: vem vi är beror på var och när och med vem vi är. I vardagen är identitet snarare ett rörligt verb än ett stabilt substantiv: något som skapas, förhandlas och formas mer än något vi kort och gott “är”. En identitet har därför både “rötter och fötter” framhåller de: rötter i historien och de förutsättningar den skapat, fötter som för oss vidare mot nya insikter och erfarenheter, val och möjligheter (Døving 2022).

Rötter och fötter belyser också de berättelser om judiskt vardagsliv i Finland vi fått ta del av under projektets gång. Judarna är en av många minoriteter i dagens Norden, men rasism och antisemitism, diskriminering och exkludering är allas problem. Om vi tillåter demokratiunderskott i våra samhällen drabbar detta alla: gamla och nya minoriteter, men också majoriteten.

Referenser

- ¹ Projektet genomfördes åren 2018–2022 med finansiering av Inez och Julius Polins institut för teologisk forskning, Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse, Waldemar von Frenckells stiftelse samt Donnerska institutet för religionshistorisk och kulturhistorisk forskning.
- ² Projektets webbplats (svenska och engelska) återfinns på adressen <https://polininstitutet.fi/judiska-identiteter-och-deras-granser-i-dagens-finland/>. På sidan finns också en komplett sammanställning av alla publikationer och övriga resultat som projektet genererat.
- ³ För en presentation av projektet som en del av Åbo Akademis minoritetsforskningsprofil se: <https://www.abo.fi/nyheter/judiska-identiteter-och-deras-granser-i-dagens-finland-minhag-finland/>.
- ⁴ Institute for Jewish Policy Research (JPR): <https://www.jpr.org.uk/>. De statistiska uppgifterna har hämtats 13 juni 2023.
- ⁵ JPR anger inga siffror för Islands judiska befolkning, men kunskapsportalen Jewish Virtual Library nämner ett estimat på 250 personer: “The Jewish community that exists in Iceland today is extremely small and has generally liked to go unnoticed, though signs of Jewish identity in public are beginning to emerge. Of the roughly 300,000 people who live in Iceland, it is believed

that no more than 250 are Jewish, nearly all of whom live in Reykjavik. Most of Iceland's Jews are Israeli, European or American immigrants who are married to native Icelanders; there are only a handful of fully Jewish couples in the country." <https://www.jewishvirtuallibrary.org/iceland-virtual-jewish-history-tour> (hämtad 13 juni 2023).

⁶ Suomen reformijuutalaiset / Reform Judaism in Finland: <http://suomenreformijuutalaiset.org/suomi/> (hämtad 13 juni 2023).

⁷ Information om projektet återfinns på webbplatsen <https://www.hlsenteret.no/forskning/minoritetsforskning/negotiating-jewish-identity/index.html> (hämtad 13 juni 2023).

Litteratur

- Bak, Sofie Lene. 2016. "Repatriation and Restitution of Holocaust Victims in Post-war Denmark." *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 27: 134–152. <http://doi.org/10.30674/scripta.66572>
- Bowman, Marion & Ülo Valk (eds.). 2012. *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. New York: Routledge.
- Bowman, Marion & Ülo Valk (eds.). 2022. *Vernacular Knowledge: Contesting Authority, Expressing Beliefs*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Bäckström, Anders. 2014. "Religion i de nordiska länderna: Mellan det privata och det offentliga." *Studies in Religion and Society* 12: 195–238.
- Carlsson, Carl Henrik. 2021. *Judarnas Historia i Sverige*. Stockholm: Natur & kultur.
- Czimbalmos, Mercédesz. 2021. *Intermarriage, Conversion, and Jewish Identity in Contemporary Finland: A Study of Vernacular Religion in the Finnish Jewish Communities*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Dencik, Lars. 2003. "'Jewishness' in Postmodernity: The Case of Sweden." *New Jewish Identities: Contemporary Europe and Beyond*, red. Zvi Gitelman, Barry Kosmin & András Kovács: 75–104. Budapest, New York: Central European University Press.
- Døving, Cora Alexa (red.). 2022. *Jødisk identitet, praksis og minnekultur*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fingerroos, Outi, Niina Hämäläinen & Ulla Savolainen. 2020. "Mikä Vernakulaari?" *Elore* 27 (1): 4–14. <https://doi.org/10.30666/elore.95523>
- Goldstein, Diane & Amy Shuman. 2012. "The Stigmatized Vernacular: Where Reflexivity Meets Untellability." *Journal of Folklore Research* 49 (2): 113–126.
- Harviainen, Tapani. 1998. Juutalaiset Suomessa. *Juutalainen kulttuuri*,

- red. Tapani Harviainen & Karl-Johan Illman, 291–304, Helsingfors: Otava.
- Illman, Ruth & Mercédesz Czibalmos. 2020. “Knowing, Being, and Doing Religion: Introducing an Analytical Model for Researching Vernacular Religion.” *Temenos - Nordic Journal of Comparative Religion* 56 (2): 171-199. <https://doi.org/10.33356/temenos.97275>
- Illman, Ruth, Mercédesz Czibalmos & Dóra Pataricza. 2022. “Bending, Breaking and Adhering to Rules of Contemporary Jewish Practice in Finland.” *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 46 (3): 32–51. <https://doi.org/10.30676/jfas.115509>
- Illman, Ruth. 2022. “Finlandssvensk och judisk: En etnografisk analys av dubbla identifikationer och vardagsreligiositet”. *Nordisk judaistik / Scandinavian Jewish Studies* 33 (2):19–37. <https://doi.org/10.30752/nj.125093>
- Kapaló, James & Kinga Povedák. 2021. *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post-Communist Eastern Europe*. New York: Taylor and Francis. <https://dx.doi.org/10.4324/9780429331466>
- Kieding Banik, Vibeke & Laura Ekholm. 2019. Culture, context and family networks: Value and Knowledge Transfers among Eastern European Jews in Nordic Countries, 1880–1940. *Families, Values, and the Transfer of Knowledge in Northern Societies, 1500–2000*, red. M. Kaarninen et al, 120–141. New York: Routledge.
- Lundgren, Svante. 2002. *Suomen juutalaiset: uskot, tavat, asenteet*. Åbo Akademi: Religionsvetenskapliga skrifter. <https://edition.fi/donerinstitute/catalog/view/424/347/942-1>
- Muir, Simo. 2009. “Jiddišistä ruotsin kautta suomeen: Helsingin juutalaisten kielenvaihtoista ja etnolektistä.” *Virittäjä*, 4: 533–556.
- Muir, Simo, Ruth Illman & Riikka Tuori. 2023. “Turn to Traditions — Calls for Change: Negotiations over Liturgy in the Synagogues of Finland”. *Numen — International Review for the History of Religions* 70 (5–6): 575–597. <https://doi.org/10.1163/15685276-20231706>
- Muir, Simo & Riikka Tuori. 2019. “‘The Golden Chain of Pious Rabbis’: The Origin and Development of Finnish Jewish Orthodoxy.” *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30 (1): 8–34. <https://doi.org/10.30752/nj.77253>
- Muir, Simo & Hana Worthen (red.). 2013. *Finland’s Holocaust: Silences of History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pataricza, Dóra, Simo Muir, Sofie Lene Bak, Bjarke Følner, Vibeke

- Kieding Banik & Pontus Rudberg. 2021. "Jewish Archives and Sources in the Nordic Countries: The Current State of Affairs and Future Perspectives". *Nordisk judaistik / Scandinavian Jewish Studies* 32 (2): 54–80. <https://doi.org/10.30752/nj.111889>
- Tuori, Riikka. 2022. Being Jewish in Contemporary Finland: Reflections on Jewishness from Project Minhag Finland. *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, red. Josephine Hoegaerts et al., 239–264. Helsingfors: Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-17-10>
- Vuola, Elina. 2019. Eletty juutalaisuus. Sukupuoli, uskonto ja kansaan kuulumisen suomenjuutalaisten naisten kokemuksissa. *Eletty uskonto. Arjen uskonnollisuudesta ja sen tutkimuksesta*, red. Elina Vuola, 40–71. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.